

Boekbesprekingen

A. C. Zijdeveld, **De relativiteit van kennis en werkelijkheid**. Boom, Meppel 1974

De kennissociologie, waarin één van de basispostulaten is dat de kennis beïnvloed wordt door de socio-culturele posities van de kennisdragers, leidt tot een probleem (de relativiteit van de kennis) dat door haarzelf (als empirische wetenschap) moeilijk kan worden opgelost.

Wanneer men nog verder gaat en stelt dat de sociale werkelijkheid een kennisconstructie is (of in ieder geval door de sociologie als zodanig moet worden beschouwd), dan komen daar nog een tweetal problemen bij, namelijk niet alleen de kennis, maar ook de werkelijkheid wordt gerelativeerd en de kennissociologie is van een deelgebied een 'perspectief' geworden.

Deze assumpties liggen ten grondslag aan de sociologie-opvatting van Peter Berger en Thomas Luckmann. Hoewel zij de hierboven genoemde problematische consequenties wel onderkennen, hebben zij een discussie ervan ontlopen (zie de inleiding van *The Social Construction of Reality*).

Het is daarom verheugend te constateren, dat Zijdeveld in *De relativiteit van kennis en werkelijkheid* deze problemen expliciet aan de orde stelt.

Kennissociologie is voor Zijdeveld gelijk aan cultuursociologie: 'De cultuursociologie wordt dan gedefinieerd als een kennissociologie die de begrippen 'kennis' en 'werkelijkheid' voortdurend in het historisch perspectief van de modernisering plaatst' (pag 21). Deze cultuur- c.q. kennissociologie kan als 'perspectief' worden gesteld tegenover het, na de Tweede Wereldoorlog vooral dominante, organisatie-sociologische perspectief.

Kennissociologie als perspectief relativeert dan ook niet alleen de kennis van de werkelijkheid, maar ook de werkelijkheid zelf. Deze relativiteit vormt Zijdeveld's kernprobleem. De behandeling van dit probleem door middel van een analyse van de verschillende oplossingen door kennissociologen door de jaren heen voorgesteld, maakt het boek ook uitermate geschikt als een inleiding in de kennissociologie.

Een dergelijke opzet maakt het verleidelijk (hoewel misschien niet terecht ten opzichte van de auteur) te zoeken naar eventuele omissies. Zijdeveld noemt zelf al het weglaten van Sorokin en Gurvitch. Zeker in het geval van Sorokin is dat jammer, vooral ook omdat diens kennissociologie kwetsbaar is voor de kritiek van een relativisme (vergelijk de discussie van Sorokin met Merton en Barber in *Sorokin in Review* (ed. Ph. Allen). Bij de behandeling van Mannheim wordt gemist een verwijzing naar diens essay *Die Strukturanalyse der Erkenntnistheorie* (1922), waarin deze het

probleem van het relativisme aan de orde stelt.

Belangrijker echter is de vraag naar de conclusies waartoe Zijdeveld komt. Terecht wijst hij erop dat pogingen relativisme te ontlopen door naar een vaste basis (een 'archimedisches punt') te zoeken, gedoemd zijn te mislukken.

Zijdeveld stelt zich dan op het Weberiaanse standpunt, dat kennis en werkelijkheid door de wetenschappelijke rationaliteit worden gerelativeerd, maar dat ook de wetenschappelijke rationaliteit zelf kan weer worden gerelativeerd: ze heeft een beperkt geldigheidsgebied (c.f. pag. 220-221). Deze opvatting doet de kennissociologie wel ontsnappen aan een relativistische wereldbeschouwing, maar biedt haar toch ook geen zekerheid. Misschien zou daarom in de kennissociologie, zoals in de kennis-theorie, de vraag naar de grondvesting van de kennis moeten worden uitgesteld en zou zij zich meer moeten richten op de groei van de kennis. Het ontbreken van een vaste grond kan dan worden gecompenseerd door een zo uitgebreid mogelijke explicitering van vooronderstellingen. Dit laatste dan met name om te vermijden, dat de problemen, de kennissociologie wat haar uitgangspunten betreft te grondvesten, er toe leiden dat zij haar taak als empirische wetenschap niet zou kunnen vervullen.

Zijdeveld's boek is naar mijn mening een uitstekende leidraad voor een dergelijke voorfase van kennissociologisch onderzoek.

W. van Rossum

C. L. Kruithof, Onwetendheid en Sociaal Gedrag. Een wijsgerig-sociologische studie over beperkte informatie. Van Loghum Slaterus, Deventer 1975, 147 pp.

Wat is onwetendheid? Onwetendheid is de grote oceaan waarin zich de instabiele eilanden van onze kennis bevinden (vrij naar Elias). Onwetendheid is niet een te isoleren 'verschijnsel', niet een aparte 'factor', maar een algemene achtergrond van al ons handelen. Iemand 'onwetend' noemen is dan ook alleen een zinvolle opmerking als duidelijk is in relatie tot wat (de aard van de ontbrekende kennis, het op te lossen probleem) en wie die onwetendheid geldt.

Bovenstaande alinea formuleert mijn kernbezwaar tegen het boekje van de Belgische socioloog C. L. Kruithof over 'onwetendheid en sociaal gedrag'. Kruithof behandelt onwetendheid nl. wél als een in zijn algemeenheid te overzien en te isoleren 'verschijnsel'. Het is zijn bedoeling 'aan te tonen dat onwetendheid, als cultureel verschijnsel, het sociale gedrag van de mens beïnvloedt; dat de mens in zijn gedrag niet alleen door kennis, maar ook door onwetendheid wordt geleid; dat de mens zijn sociale leven in belangrijke mate op onwetendheid heeft afgestemd' (p. 9). Het laat zich raden waar deze nietszeggende trivialiteiten toe leiden: het boekje gaat over alles en niets tegelijk. De fundamentele vraag op basis waarvan kennis en onwetendheid van elkaar moeten worden onderscheiden, wordt niet systematisch behandeld, laat staan bevredigend beantwoord; meestal worden beide simpelweg als dichotoom van elkaar af te bakenen categorieën voorgesteld. Een groot deel van het boek komt erop neer, dat de auteur bekende sociologische en sociaal-psychologische ideeën over 'impression management' (Goffman), de 'self-fulfilling prophecy' (Merton), common-sense (Schutz), stereotypen en vooroordelen, enz. bespreekt en daarbij regelmatig de woorden 'onwetend' en 'onwetendheid' laat vallen. Dat kan natuurlijk heel goed, maar het werpt geen nieuw licht op het besprokene.

Wat concreter is Kruithof als hij ingaat op de manipulatie van informatie door een groep tegenover andere groepen. Voorbeelden van bureaucratische geheimhouding,

spionage, propagandistische verdraaiing, censuur e.d. passeren de revue. Jammer dat de auteur zich niet in hoofdzaak tot een aantal van dergelijke gevallen heeft beperkt en die meer heeft uitgewerkt. Er was dan weliswaar geen 'wijsgerig-sociologische studie', maar waarschijnlijk wel een beter boek geschreven.

N. A. Wilterdink

Maurice Punch, **Progressive Retreat**. A sociological study of Dartington Hall School 1926-1957 and some of its former pupils. Cambridge University Press, Cambridge 1977, 185 blz.

'Maurice Punch has in detail much of interest to say in his report. But in our view his *general* conclusions are not justified by the 'facts' he has collected. It is all a question of evidence'.

Deze woorden zijn te vinden op de allereerste bladzijde van het boek, in de tweede alinea. De lezer is dus meteen gewaarschuwd: de 'feiten' van Punch horen tussen aanhalingstekens, en zijn conclusies deugen niet.

Het zal weinig sociologen gegeven zijn dat hun boek begint met een zo weinig vleien-de inleiding. Het vonnis wordt in dit geval gevelde door de opdrachtgevers voor het onderzoek: de *Elmgrant Trust of Dartington*. Wie mocht menen dat het hier een bolwerk van reactionaire praktijken betreft, waar Punch als een tweede Günther Wallraff is binnengedrongen teneinde hen aan de kaak te stellen, heeft het mis. De *Dartington Hall Trustees* vertegenwoordigen een beroemde zogenaamde 'vrije' school in Engeland, waar vrijheid, openheid, redelijkheid en tolerantie geacht worden de basis te vormen voor het onderwijs. Desalniettemin hebben de *Trustees* de auteur een contract laten tekenen bij de aanvang van zijn onderzoek, waardoor zij in staat waren de publikatie van zijn boek vier jaar lang te verhinderen, en hebben zij hem nogal stringente beperkingen opgelegd ten aanzien van het gebruik dat hij van het beschikbare materiaal mocht maken. Deze rijke paradox is op twee manieren leerzaam. Andere onderzoekers kunnen hieruit leren dat 'contracten' met opdrachtgevers met de grootste waakzaamheid moeten worden bejegend; het zou nuttig zijn als onderzoekers eens wat ervaringen op dat gebied met elkaar zouden uitwisselen.

Maar vooral is deze gang van zaken leerzaam, omdat hij op ongewilde — althans door de *Trustees* waarschijnlijk niet bedoelde — wijze een illustratie levert voor één van de belangrijkste conclusies van het boek, namelijk dat de actief bevorderde 'vrijheid' in een anti-autoritaire '*anti-institution*', die bovendien moet functioneren in een haar vijandig-gezinde omgeving, op allerlei onverwachte manieren kan leiden tot 'onvrijheid', manipulaties, groepsdwang, charismatisch leiderschap en een paranoïde, hautaine verhouding met de buitenwereld.

Voordat Punch deze conclusies bereikt, schetst hij een beeld van de historische rol die de onafhankelijke, progressieve kostscholen in Engeland gespeeld hebben. Zij belichaamden het protest tegen een verstard en schijnheilig systeem van traditionele *public schools*, en na de Tweede Wereldoorlog zetten ze zich af tegen de standaardisering en de onpersoonlijkheid van het massale staatsonderwijs. Hoewel hun aantal altijd gering is geweest — ongeveer twintig van dit soort scholen is in Engeland opgericht tussen 1889 en 1940 — hebben zij een aandacht gekregen en een prestige, waardoor hun invloed veel verder reikte dan hun aantal zou doen vermoeden. Hun namen en die van hun oprichters zijn beroemd geworden — in sommige kringen zou men eerder zeggen 'berucht'. De essentie van hun streven was om een 'vrije' school

te ontwikkelen — niet repressief, niet vormend, maar bevrijdend — een school die het mogelijk zou maken dat een kind er zou kunnen rijpen tot een 'culture-free' individu.

'Rijpen' is hier het goede woord, omdat het uitgangspunt was, dat deze doeleinden het best nagestreefd konden worden door het kind zo min mogelijk in de weg te leggen, zo min mogelijk te beïnvloeden, en de ruimte te creëren waarin het kind — omringd door schoonheid en goede wil — zichzelf kon vinden.

Een utopisch trekje komt bij dit alles om de hoek kijken, omdat tal van voortrekkers van deze beweging de verwachting koesterden, dat deze kinderen de 'vrije' mensen zouden worden die de wereld van de ondergang konden redden. Zo zei Neill, de oprichter van een andere anti-autoritaire school (*Summerhill*):

'The future of the Summerhill idea is of the greatest importance to humanity. New generations must be given the chance to grow in freedom. The bestowal of freedom is the bestowal of love and only love can save the world' (zie Punch, p. 13).

Ondanks deze hooggespannen verwachtingen zijn er weinig pogingen ondernomen om te onderzoeken hoe een dergelijke school functioneert, en hoe de 'resultaten' geëvalueerd zouden kunnen worden.

Punch wijst erop dat veel progressieve onderwijsmensen hebben betoogd dat alleen een overzicht van het volwassen bestaan van hun ex-pupillen een aanvaardbare vorm van 'evaluatie' van hun onderwijsmethoden zou vormen.

Hoewel de moeilijkheden bij zo'n 'evaluatie' meteen in het oog springen, heeft Punch toch een poging gewaagd nu juist dit te ondernemen. Hij heeft daartoe twee groepen van 30 personen (mannen en vrouwen) ondervraagd over hun ervaringen op *Dartington*, en over hun aanpassing aan de samenleving nadat ze *Dartington* verlaten hadden. Hij richt zich daarbij vooral op hun ervaringen op de arbeidsmarkt, hun vermogen bevredigende relaties te onderhouden met een huwelijkspartner en eventuele kinderen, en op de al dan niet progressieve 'levensstijl' die ze er op nahouden.

Deze follow-up vormt het tweede gedeelte van het boek. Daarvóór heeft hij een beeld geschetst van de gang van zaken op de school, de sociale achtergronden van docenten en leerlingen, de verschillende manieren waarop in dit ongecontroleerde geheel toch 'sociale controle' werd uitgeoefend, en de academische standaarden en resultaten van de school.

In zijn conclusies voegt hij de resultaten van de beide delen samen om te komen tot een algemener beeld van de specifieke problemen van de 'anti-school', de specifieke selectie van ouders en kinderen die zich tot de school aangetrokken voelden, de talloze dubbelzinnigheden met betrekking tot 'vrijheid' en 'autoriteit' die in die unieke omgeving schilderachtig konden gedijen. Hoewel terecht bezwaar gemaakt kan worden tegen generalisaties op basis van het onderzoek naar één school, en op basis van een niet zonder meer representatief te noemen steekproef, is mijn overwegende indruk dat Punch een veelzijdig en genuanceerd beeld geeft van een interessant en relevant verschijnsel. Zijn worsteling met de evaluatie van zaken die nauwelijks te operationaliseren zijn, zal niet het laatste woord zijn op dit gebied, maar vormt zeker een inspirerend begin. En de problemen waarmee het onderzoek op dit gebied te kampen heeft, zijn niet gering. Hoe moet je bijvoorbeeld 'meten' of een school individuen produceert die: 'ondernemend zijn, flexibel, creatief, inventief, tolerant, vrijheidslievend, en die onzekerheid en ambiguïteit kunnen verdragen zonder desoriëntatie?' (zie Punch, p. 173).

Bepaald jammer vind ik het dat Punch alleen interviews gebruikt heeft, en allerlei

documentatiemateriaal, maar verzuimd heeft kennis te nemen van het didactische proces dat zich ten tijde van zijn onderzoek nog steeds afspeelde op *Dartington*. Het had zijn conclusies over het enigszins overleefde karakter van dit type experimentele school meer kracht kunnen bijzetten. Temeer, omdat de *Trustees* van *Dartington* zelf in hun voorwoord beweren dat zij inmiddels uit hun paradijselijk isolement zijn getreden om een aansluiting te zoeken bij een gewone dagschool voor arbeiderskinderen in de buurt. Het zou interessant zijn deze bewering eens aan een nader onderzoek te onderwerpen.

E. Brunt

P. ten Have, **Sociologisch Veldonderzoek**. Boom, Meppel 1977, 121 p.

Voortgaand op de literatuurlijst van voorliggend boekje (12 x 22 cm en 121 p.) en op de eigen kennis terzake, gaat het hier om het enige werk dat in het Nederlands taalgebied het sociologisch veldonderzoek als methode van data-verzameling, uitvoerig behandelt. Wel blijken er verschillende Nederlandse antropologen (uiteraard) van deze methode gebruik te maken (o.a. L. Brunt, F. Bovenkerk) en in de meeste inleidingen over methodologie en methoden worden er wel enkele bladzijden aan besteed (A. D. de Groot, R. G. Swanborn, H. A. Becker, G. J. Kruyer), maar tot een systematische behandeling van de methode was men tot nu toe niet gekomen. Wie een systematische en receptmatige behandeling van de strategie van veldonderzoek verwacht, komt echter ook hier bedrogen uit. Volgens de auteur onderscheidt het veldonderzoek zich trouwens van andere werkwijzen door het improviserend karakter, de onderzoeker is vooral zelf onderzoeksinstrument, de scheiding tussen kenner en gekende, subject en object, is onhoudbaar, enz. . . . (p. 9).

Nochtans zijn recent enkele (gelukkige) pogingen ondernomen om strategische regels voor veldonderzoek op te stellen, we denken hier niet alleen aan de positivistische en kwantitatieve benadering van Friedrichs en Lüdtké, maar vooral aan de benaderingen vanuit het interpretatief perspectief van R. Bogdan en S. Taylor (*An Introduction to Qualitative Research Methods*, New York, 1975) en het recente '*Investigative Social Research*' van J. Douglas (1976) een werk waarvan P. ten Have geen melding maakt. Het voorliggend werk is overigens beperkt van opzet. Veldonderzoek wordt opgevat als 'een bijzondere stijl van sociaal-wetenschappelijk onderzoek waarin men via een intensieve en vaak langdurige omgang met de te onderzoeken personen en groepen materiaal probeert te verzamelen voor een begrijpende analyse van hun sociale leven', hierbij gaat het vooral om het alledaagse, het routinematige en die materiaalverzameling gebeurt door participerende observatie en intensieve gespreksvoering (p. 5).

Andere vormen van observatie vallen m.a.w. buiten het onderwerp en ook lijkt het dat de auteur zich vooral richt op weinig problematische problemen die door een 'zichtbare' onderzoeker op een welwillende wijze kunnen benaderd worden (te vergelijken met het opzet van L. Schatzman en A. Strauss '*Field Strategies*', New York, 1973). Voor meer delicate vraagstelling m.b.t. seksuele afwijking, fiscale fraude, enz. . . . zoals we die vinden bij J. Douglas, en die nochtans evenzeer deel uitmaken van het dagelijks leven, is de behandeling van P. ten Have onbruikbaar tenzij als algemene inleiding. Daarvoor zijn methodes vereist die minder steunen op naïve coöperatieve onderstellingen (vergelijk met p. 29).

Het boekje richt zich tot onderzoekers (in spé) en tot andere geïnteresseerden die er enig begrip voor dit soort onderzoek aan kunnen ontlenu (p. 5). Er worden wél

enkele fundamentele problemen van het veldonderzoek (en participerende observatie) aan gesneden zoals de intrede in het veld, het kiezen van een rol, het opbouwen van relaties, het nemen van nota's, de analyse . . . Voor onderzoekers blijft dit o.i. op het niveau van een goede inleiding. Een aantal m.i. centrale problemen zoals 'bewijsvoering en gevolgtrekking' in participerende observatie (H. Becker's '*Problems of inference and proof in participant observation*'), de zogenaamde 'natural sampling' en de 'analytische inductie' (J. A. Hughes, *Sociological Analysis*, London, 1976), komen slechts zeer zijdelings ter sprake (p. 57, 79 en 85). Met de auteur zou ik tenslotte willen onderstrepen dat het klassiek empirisch onderzoek niet tegen het veldonderzoek moet uitgespeeld worden maar dat een goed gebruik van bv. het survey juist inzichten, verkregen langs veldonderzoek, nodig heeft (p. 18-19). Zoniet steunen de zgn. 'deductieve' onderzoekers, zonder het zich bewust te zijn, op hun zeer enge waarnemingen als participanten aan het sociale leven (de zgn. 'General Cultural Participation and Understanding' van J. Douglas, 1976). Nochtans is het veldonderzoek méér dan alleen maar een hulpmiddel bij de exploratieve fase van een onderzoek.

J. Billiet

H. F. M. Crombag, J. L. de Wijkerslooth, M. J. Cohen, **Een theorie over rechterlijke beslissingen**. Tjeenk Willink, Groningen 1977, 155 blz.

Reeds eerder hebben de schrijvers gezamenlijk (of in andere samenstelling) over dit onderwerp geschreven: Over het oplossen van casusposities, Tjeenk Willink 1972 en over het legitimeren van rechterlijke beslissingen in 'Het rechterlijk oordeel', Tjeenk Willink 1973. Het te bespreken boek is hiervan een samenvoeging en een nadere uitwerking. De schrijvers geven een zeer bepaalde benadering van de rechterlijke beslissingen. Zij vergelijken deze beslissingen met het oplossen van andere problemen. Rechters hebben de neiging bij het beslissen over hun voorgelegde gevallen naar eind- of tussenoplossing toe te redeneren, het z.g. regressief redeneren. Ook schakers en empirische onderzoekers doen dit. In de meeste gevallen wordt de oplossing van een probleem intuïtief geconcipieerd. Daarna volgt de regressieve redenering. Door meer ervaring zal deze oplossing gemakkelijker tot stand komen en zal de schematische anticipatie eenvoudiger zijn (blz. 16 e.v.). De oplossingen zal men in de wetenschap rationeel willen rechtvaardigen, d.w.z. men zal een methodologie van rechterlijke beslissingen willen opstellen.

De auteurs zijn in 1969 met dit werk begonnen. Oorspronkelijk had het een didactisch doel. Zij wilden een werkprogramma ontwerpen voor beginnende juridische studenten bij het oplossen van eenvoudige civielrechtelijke casus. Hiertoe werd het oplossingsproces in verschillende stadia onderscheiden, die allen stuk voor stuk moesten worden doorlopen.

Drie van deze rationele constructies van oplossingspatronen zijn in de loop der jaren opgesteld. De derde versie is (tot nu toe?) de beste gebleken en wordt in het boek uitvoerig besproken. In kaart gebracht is deze derde versie op blz. 54, 55.

Voor docenten in het burgerlijk recht lijkt mij deze versie als werkmethode zeer bruikbaar. Sociologen zal het boek vermoedelijk weinig zeggen, omdat het zich op een te gespecialiseerd terrein beweegt.

I. Berghuis-van der Wijk

Dr. Bert Snel, **Kijken in de Rechtszaal. Een observatie-onderzoek naar buiten-juridische factoren die ter zitting het vonnis van de politierechter beïnvloeden.** Samsom, Alphen a.d. Rijn 1977, 109 blz. + bijlagen

Het onderzoek waarover in dit boek wordt gerapporteerd, is in 1975 uitgevoerd door het Criminologisch Instituut te Amsterdam door een projectgroep van studenten o.l.v. Snel. Door 2 à 3 studenten zijn 201 zaken geobserveerd, waarvan 53 in Haarlem en 148 in Amsterdam. Hierbij werd gebruik gemaakt van een observatielijst waarop de 'waarnemingen van verschijnselen in een gestructureerd systeem van categorieën' konden worden opgetekend (blz. 53). Van deze observatielijst werden achtereenvolgens vijf verschillende versies gemaakt, welke door proefobservaties werden getest. De gebruikte versie 5 is misschien door zijn sterke schematisering wel gemakkelijker bruikbaar, maar geeft jammer genoeg ook een stuk minder informatie dan versie 1.

In het boek worden achtereenvolgens behandeld: de gang van zaken bij het strafproces, de theoretische achtergronden, ander (voornamelijk buitenlands) onderzoek naar het rechterlijk handelen, de opzet en uitvoering van het onderzoek en de verwerking van het onderzoeksmateriaal.

De beschrijving van de rechte tellingen bevat enige interessante gegevens (blz. 58 e.v.). Bijv. dat de politierechter de zaak in zeer korte tijd behandelt; dat hij weinig vrijspraken geeft, maar ook niet overmatig zware straffen oplegt. Een kwart van de verdachten participeert nauwelijks aan de strafzitting. De verdachten zijn voor een groot deel afkomstig uit de lagere beroeps- en inkomensklasse. De meerderheid van hen blijkt een strafverleden te hebben. Op de zittingen worden wel af- en goedkeuringen uitgesproken, maar niet vaak (blz. 61, 62). Jammer is alleen dat sommige gegevens niet voor alle zittingen zijn genoteerd (bijv. de burgerlijke staat van verdachten, zijn opleiding). Konden deze gegevens niet uit de desbetreffende dossiers worden gehaald? Leeftijdsgegevens, aantallen buitenlanders e.d. worden niet vergeleken met die van de totale nederlandse bevolking, zodat niet kan worden gezegd of de groepen rijksgenoten en buitenlandse werknemers onder de verdachten relatief over of ondervertegenwoordigd zijn. Vervolgens worden de resultaten van de rechte tellingen besproken voor de drie groepen delikten: rijden onder invloed, agressieve delikten en vermogensdelikten (blz. 64 e.v.).

Het eigenlijke doel van het onderzoek, n.l. het nagaan van de invloed van buiten-juridische factor tijdens de zitting op het vonnis van de politierechter komt eerst op blz. 72 aan de orde. Als buiten-juridische factoren worden beschouwd :

— de sociale kenmerken van de verdachte,
— alle positieve, neutrale en negatieve opmerkingen, die door de rechter, de officier van justitie, de advocaat, de getuige(n) en de verdachte zelf tijdens de rechtszitting worden gemaakt over de kenmerken van de verdachte en diens omstandigheden.

De volgende nulhypothese wordt hierbij opgesteld:

buiten-juridische factoren hebben geen invloed. Vervolgens wordt m.b.v. een multiple regressie analyse en later m.b.v. een kanonische korrelatie ons 25 maal medegedeeld dat deze nulhypothese verworpen kan worden. Dit begint voor de lezer wel wat vervelend te worden, temeer daar de tekst voortdurend gespekt wordt met zeer vreemde en onuitsprekbare afkortingen, zoals bijv. 'buit, ber, bek, ihp, plan, verzw, dag, ink, inbr, meer, ra, vat, tnul, rnul, tmin, omin, en oplus' (blz. 79).

een rol spelen en of de zwaarte van de straf hiermee samenhangt, worden niet ge-Conclusies over welke buiten-juridische factoren nu bij welke soort rechtszittingen

trokken, omdat het karakter van het onderzoek explorerend is en de observatie-aantallen hiervoor te klein zijn. Dit is natuurlijk voor een deel een juiste uitleg. Ik heb echter sterk de indruk dat juist door de kwantificering van het materiaal veel gegevens verloren zijn gegaan. Juist voor een verkennend onderzoek zou een kwalitatieve verwerking en rapportering meer resultaten hebben opgeleverd. Eigenlijk geeft het boek thans maar één conclusie: dat de nulhypothese verworpen is. Die conclusie kenden wij van tevoren ook al wel. Dit is jammer van een boek dat goed begon, maar magertjes eindigde.

I. Berghuis-van der Wijk

R. J. B. Bergamin, T. Th. J. F. van Maarseveen en H. F. H. Schonk-Swier, **De Cultuurstaat**. Kluwer, Deventer 1976, 87 blz.

Een vlot geschreven — maar daarom nog niet vlot leesbaar — rechtspolitiek boekje van de hand van drie leden van de vakgroep staatsrecht van de Erasmus Universiteit die — ik doe maar een greep — in macht in beginsel een verwerpelijk en te minachten fenomeen zien (p. 9), die een afkeer hebben van autoriteit en die betutteling weerzinwekkend vinden (achterflap), die van woorden als gemeenschap en maatschappij zeggen dat die op niet-bestaande zaken duiden (p. 8), die de staat fundamenteel genomen als een illegitieme organisatie beschouwen (p. 28, 42), die geloven dat de gemiddelde mens' binnenkort minder een wolf zal zijn voor zijn mede-mensen en meer tot solidariteit met hen genegen (p. 14, 15), die zelfs in intellectuele overreding al iets deshumaniserends zien (p. 33), die de eigen normering door individuen en (natuurlijk alleen kleine) groepen tot hoogste norm zouden willen verheffen (p. 74) en die eigenmachtigheid, eigengerechtigheid en eigengereidheid als voorname deugden beschouwen (p. 87).

Al deze opvattingen zeggen de auteurs te ontleenen aan wat zij — men vraagt zich af waar ze het woord vandaan halen — een 'culturalistisch' perspectief noemen. Dat is het perspectief dat overblijft wanneer alle andere ismen zullen hebben afgedaan vanwege hun ontoereikendheid om 'de opvattingen die werkelijk onder de mensen leven' adequaat weer te geven (p. 6). Culturalisme — dat is een kijk op mensen en op de samenleving. Het is een kijk op mensen in hun verlangen naar geluk; en geluk heeft weer te maken met creativiteit, liefde, groei, bevrediging van basisbehoeften, zelf-actualisatie, ego-transcendentie, autonomie, identiteit, verantwoordelijkheid en wat al niet. Het is tegelijk ook een kijk op onze samenleving, die dat verlangen 'massaal, krachtdadig of geraffineerd onderdrukt' (p. 5, 6).

Ook ik heb een hekel aan betutteling. Daarom meen ik, dat ik de 300 woorden die de redactie mij gunde niet beter kan volmaken dan door met instemming de auteurs te citeren: '... Hier is geen sprake van een of enkele overkoepelende denkbeelden. Men komt eerder uit op een lichtelijk chaotisch samenstel van vage ideeën, aanvankelijke emoties en wat concrete referenties, waarvan de consistentie en evenwichtigheid niet het meest in het oog springen' (p. 41). Inderdaad.

Q. J. Munters

P. H. Streefland, **Slaughterhouse: een samenleving van Christen Panjabi Sweets in Karachi, Pakistan**. Publikatie nr. 21, Afdeling Zuid- en Zuidoost Azië, Antropologisch-Sociologisch Centrum, Universiteit van Amsterdam, 1975, 273 blz.

In deze studie, als proefschrift verdedigd aan de Vrije Universiteit Amsterdam, wordt verslag gedaan van een onderzoek verricht in een woonwijk (aangeduid als Slaughterhouse) in Karachi. De bewoners van deze wijk zijn Christelijke straatvegers en vuilruimers (sweepers) afkomstig uit de Panjab. Deze bevolkingsgroep staat zeer laag op de maatschappelijke ladder, en wordt door de Moslims als een groep van onaanraakbaren beschouwd.

De auteur heeft bij de bestudering van de wijk vooral aandacht besteed aan conflictverschijnselen. Naar zijn zeggen is de bestudering van conflicten een belangrijke ingang voor het verkrijgen van inzicht in het samenleven van mensen en met name in de dynamische aspecten daarvan. In een theoretisch hoofdstuk over conflict en conflicttheorie, geeft hij aan dat er een relatie is tussen conflict en maatschappelijke ontwikkeling. Het is jammer dat de auteur zijn analyse van conflicten theoretisch weinig heeft uitgewerkt. De lezer krijgt geen duidelijk inzicht in de voordelen van een dergelijke benadering, verneemt te weinig welke inzichten erdoor gewonnen kunnen worden.

De auteur besteedt aandacht aan de sociale organisatie van de Christen sweepers, aan de organisatie van het werk, aan de tegenstellingen die door het werk worden teweeggebracht binnen deze bevolkingsgroep, aan de conflicten in de wijk, aan het leiderschap. Hij geeft helaas slechts summier aan hoe het leiderschap op het lokale niveau beïnvloed is door bredere veranderingsprocessen in de Pakistaanse staat en maatschappij. De invoering van de staat van beleg in Pakistan en de organisatie van wat genoemd werd 'basic democracies', hebben de leiders van de oude sociale organisaties op basis van het dorp van herkomst (de *biraderis*) plaats doen maken voor leiders van nieuwe facties, d.w.z. persoonsgerichte coalities. De auteur geeft te weinig aan welke de relatie is tussen deze factievorming en de scheidslijnen en conflicten die in deze bevolkingsgroep bestaan. In het slothoofdstuk gaat de auteur verder niet in op een punt dat hij terloops wel even aanstipt: n.l. dat de sweepersbevolking door voortdurende conflicten factiestrijd verdeeld wordt, en dat eenheid en gemeenschappelijke actie tot de onmogelijkheden behoren. Die actie zou uit het oogpunt van lotsverbetering van deze groep wenselijk zijn. De auteur besteedt echter geen aandacht aan de betekenis van het geconstateerde factionalisme voor de sociale organisatie van de bevolkingsgroep.

De studie bevat interessant empirisch materiaal over een stedelijke samenleving in Azië. De presentatie en de zorgvuldige uitwerking maakt het boek tot een nuttige bouwsteen voor toekomstige theorievorming.

W. G. Wolters

Patrick Senaev, **De bestrijding van de armoede in België**. Acco, Leuven 1977, 615 blz.

Met een naar volledigheid strevende grondigheid analyseert Senaev delen van het juridisch instrumentarium die in directe relatie staan met de armoedebestrijding in België, te weten:

het gewaarborgd inkomen voor iedereen, de Commissies voor Openbaar Onderstand (COO's) en de openbare centra voor maatschappelijk welzijn waarin zij hervormd zullen worden.

De ontwikkeling van het juridische en politieke denken over gewaarborgd inkomen wordt minutieus beschreven. De twee belangrijkste componenten hiervan, namelijk het gewaarborgd inkomen voor bejaarden en het recht op een bestaansminimum

voor iedereen worden geanalyseerd. De organisatie en werking van de COO's en de veranderingen die zich door de nieuwe Welzijnswetgeving in België zullen voordoen, worden kritisch onderzocht en bijgehouden tot mei 1976.

Deze analyse bestrijkt 85 % van het boek met zijn 615 bladzijden. Misschien is dit deel voer voor sommige juristen, voor sociologen is het zwaar verteerbaar.

Het eerste hoofdstuk, waarin het armoede-begrip onder het vergrootglas gaat, leent zich beter voor een bespreking in een sociologentijdschrift. Hoewel Senaève sommige elementen uit definities van armoede wel bruikbaar acht, vindt hij de door hem aangehaalde definities niet bevredigend. Immateriële en materiële deprivatie dienen, aldus Senaève, niet als equivalent te worden beschouwd. In dit verband verwijst hij naar begrippen als armoedecultuur, '*renforcement reciproque des infériorités*' en vindt dat hierin materiële armoede het primaat moet hebben.

Bij een wat bredere oriëntatie zijnerzijds zou deze beschouwing overbodig geweest zijn. Zij is reeds zo vaak gehouden evenals die over de relativiteit der armoede.

Duidelijk wordt zijn eigen visie op het verschijnsel armoede, als hij stelt dat uit de analyse ervan binnen de kapitalistische landen geconcludeerd kan worden dat de oorzaken en de bestending der armoede in het bijzonder aan het ondernemingswijze productiesysteem te wijten zijn en dat het daarom een systeemrationeel verschijnsel is. Hiertegenover staan volgens hem diegenen, die armoede vanuit de achtergrond van de welvaartsstaat als irrationeel zien, een 'pecuniaire' visie terwijl de eerste 'structureel' heet.

Onder de pecuniaire visie passeren twee voorbeelden van armoedebestrijding de revue, Theobald's voor ieder gewaarborgd inkomen en de ideeën over negatieve inkomstenbelasting. Beide worden sterk becritiseerd en als mogelijkheden verworpen ten gunste van de 'structurele' oplossingen. Het verwonderlijke is nu dat de structurele oplossingen nauwelijks afwijken van de pecuniaire. Het stelsel van algemeen gewaarborgd inkomen wordt dan wel aan een aantal criteria gebonden (die overigens in elke humane bijstandswet voorzien zijn) en Senaève verklaart dit stelsel uitdrukkelijk tot tweederangs, maar behalve intentionele verschillen zijn er nauwelijks andere te vinden. Een '*politique du pire*' wordt om sociale en politieke redenen — gelukkig — verworpen.

Tenslotte nog vermelding van twee hoofdstukken: No. 2 geeft een nuttig overzicht van een aantal buitenlandse Bijstandswetgevingen waaronder Nederland. Wellicht zou een vergelijkende grafische presentatie het nut nog verhoogd hebben. Hoofdstuk 7 vermeldt een programma voor armoedebestrijding op Europees vlak. Drie en twintig modelprojecten met betrekking tot leefpatronen van mensen met materiële deprivatie werden door de Raad van Ministers van Sociale Zaken binnen het Europees Parlement goedgekeurd en gesubsidieerd. Woorden worden daar nu kennelijk ook in daden omgezet.

Het boek van Senaève lijdt aan tweeslachtigheid die voor de Nederlandse lezer onaantrekkelijk is. Enerzijds wordt gepoogd een begrippenapparaat te presenteren om het boek theoretisch te onderbouwen. Anderzijds bedelft het de lezer onder een informatielawine van overwegend Belgisch materiaal. Het begrippenapparaat is daarvoor echter nauwelijks functioneel en bovendien onvoldoende consistent. Hierdoor komt de ongetwijfeld nuttige informatie enigszins in de lucht te hangen. Zonder de theoretische pretenties in het eerste hoofdstuk is het boek een belangrijke basis voor vergelijkend onderzoek op het gebied van sociale wetgeving en beleid.

G. L. Durlacher